

Література:

1. Фоер Д. С. Всього ясно / пер. Р. Семківа. Харків : КСД, 2017. 320 с.
2. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі. Харків, 2016. 160 с.
3. Фромм Е. Мати чи бути? / пер. з нім. О. Михайлова та А. Буряк. Київ : «Український письменник», 2010. 222 с.
4. Фромм Е. Мистецтво любові / пер. з англ. В. І. Кучменко. Харків : «КСД», 2017. 192 с.
5. Foer J. S. Everything is Illuminated. Y: Houghton Mifflin Company, 2002. 276 p.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-383-5-12>

ARTISTIC MANIFESTATIONS OF TODOS OSMACHKA'S ORIENTATION IN PSYCHOAUTOBIOGRAPHICAL PROSE

ХУДОЖНІ ВИЯВИ СПРЯМОВАНOSTІ ТОДОСЯ ОСЬМАЧКИ У ПСИХОАВТОБІОГРАФІЧНІЙ ПРОЗІ

Boiko V. V.

*Postgraduate Student at the Department
of Ukrainian Philology and Journalism
Volodymyr Vynnychenko Central
Ukrainian State University
Kropyvnytskyi, Ukraine*

Бойко В. В.

*аспірантка кафедри української
філології та журналістики
Центральноукраїнський державний
університет
імені Володимира Винниченка
м. Кропивницький, Україна*

Кінець ХХ – початок ХХІ століття став часом повернення імені Тодося Осьмачки в український літературознавчий дискурс. На сьогодні існує низка ґрунтовних наукових досліджень біографії та творчості митця, зокрема Барчан В. В. «Творчість Теодосія Осьмачки в контексті стильових та філософських вимірів ХХ століття», Зборовська Н. В. «Танцююча зірка» Тодося Осьмачки», Маринкевич С. М. «Стильові доміанти поезії Тодося Осьмачки», Піскун О. Ю «Письменник і тоталітаризм. Психоаналітична інтерпретація прози Тодося Осьмачки» та ін. Однак слухними, на нашу думку, є слова Н. Зборовської: «щоб осмислити таку складну і могутню постать в українській літературі, двадцятого століття вже не вистачить» [2, с. 25].

Дослідження особистості Тодося Осьмачки на основі психопоетичної методології зумовлює ґрунтовне вивчення свідомих,

підсвідомих і несвідомих аспектів його психічного буття та їхню художню трансформацію в тексті [4]. При цьому осягнення спрямованості особистості письменника є значимим у цьому процесі.

Психологи тлумачать поняття спрямованості як систему домінуючих мотивів, які «підпорядковують собі всі інші й характеризують будову всієї мотиваційної сфери людини» [1, с. 632]. Варто зауважити, що «будь-які психічні явища можуть поставати як мотиви поведінки лише за умови, якщо у відповідному суб'єктивному й об'єктивному середовищі кожне з них перетворюється на потребу, а її задоволення стає звичкою» [1, с. 631]. С. Михида вважає, що «дослідити мотиви, які викликають письменницьку діяльність загалом і потребу самовираження в окремому творі, зокрема, – означає зрозуміти один із секретів індивідуальної поетики митця» [3, с. 11].

Аналіз мегатексту, а саме: спогадів про Тодося Осьмачку, автобіографії та психоавтобіографічних прозових творів митця, дає можливість припустити, що спрямованість письменника великою мірою зумовлена його національною ідентифікацією.

В «Автобіографії» Тодось Осьмачка згадує, як у школі йому обридло навчання, тому він «захопивався казками, життями святих, «натпінкертонами»...» [6, с. 20]. Далі митець пише: «По степені розвитку я хотів бути казковим героєм, святим, стражником, нарешті, поетом» [6, с. 20]. Мотивом початку письменницької діяльності Тодося Осьмачки стало захоплення художніми творами і бажання писати краще.

Після двокласної школи та служби в Куцівській економії Тодось Осьмачка мав намір бути вчителем. Шлях до цієї мети виявив такі особистісні риси митця, як ініціативність, цілеспрямованість, рішучість та наполегливість. Підтвердженням цієї думки є спогади самого автора, який спочатку «повчившись трохи сам, поїхав тримать екзамен до Черкаської вчительської семінарії» [6, с. 20]. Невдала спроба складання екзамену тільки посилила його вольові стани, тому митець «звернувся особисто до попечителя Київського учебного округу Деревицького, щоб дозволив іще тримать іспит у ту семінарію» [6, с. 20]. Не отримавши дозволу, Тодось Осьмачка знаходить репетитора із Києва, у якого провчився шість місяців, і нарешті «став учителем. Учителював у своєму повіті» [6, с. 20].

Мета бути вчителем художньо реалізована Тодосем Осьмачкою й у психоавтобіографічних прозових творах. Головний герой повісті «Старший боярин» Гордій Лундик навчався в Черкаській вчительській семінарії [10, с. 5], а головний герой «Плану до двору» Іван Нерадько вже був учителем у сільській школі [8].

Поштовхом до корекції спрямованості письменника, яка лежала в площині вчительства, стала національна самоідентифікація, спровокована українофобством системи. Цей процес художньо зображено в повісті «План до двору» через сцену шкільної ревізії. Під час діалогу з молодим учителем інспектор зауважив: «Це все Шевченкова робота, якби не його Кобзар, то соціалізм було б легко запровадити. Ніхто не опирався б. А то він усім загнав у голову Україну і юна ось така стала, як бачите» [8, с. 10]. На що вчитель «простувато і щиро» відповів: «Це не Україна, це чуже лихо на Україні. Справжня Україна у наших серцях. І вона мене *і підхожує до роботи, і дає змогу крізь це чуже лихо радісно дивитися в майбутнє*» [8, с. 10] (Курсив наш В. Бойко). Вважаємо, що окрім власних інтенцій, які виявляють спрямованість митця, автор попереджає й про загрозу для національно свідомої еліти. Адже після ревізії Іван Нерадько вирішує: «якщо взавтра не виженуть із школи, то інспектор своя людина і тільки хитро налякав його, аби учитель був обережний взагалі. А як виженуть, то Нерадькові немає вже рятунку на Україні» [8, с. 11]. Головний герой згадує, як «після таких повідомлень приходили комсомольці з крісами і арештовували і гнали в район, а звіди десь в Росію на каналські роботи. І молодий вчитель покинув школу і пішов у безнадійне і безвиглядне тиняння поміж своїми односельцями. І тулився по людських клунях та повітках ще не розламаних на будівництво колгоспів» [8, с. 11].

Образ Івана Нерадька є цілковито психоавтобіографічним. Підтвердження цієї тези знаходимо в спогадах односельчанки В. Осадчої, чоловік якої Іван Осадчий працював свого часу секретарем районного суду м. Ротмистрівка Черкаського повіту. У 1937 році він ознайомився зі справою Осьмачки Тодося Степановича, де знайшов донос на письменника від громадянки С. За фактом доносу до митця прибула слідча комісія, яка при проведенні обшуку забороненої літератури не знайшла. Відшукали тільки «Кобзар» Шевченка та збірку віршів Лесі Українки, які залишили, адже «по професії громадянин Осьмачка Тодось Степанович являється вчителем, і ця література вивчається в школі...» [5, с. 53]. У доносі також було записано, що митець «з'явився у селі Куцівка на початку 1937 року, жив то в скиртах, то в садках, інколи приходив до рідної сестри погрітися» [5, с. 53].

Як зауважувалось вище, спрямованість породжується мотивом. Особливістю мотивації Тодося Осьмачки є її безперервність. Досягнувши цілі стати вчителем, митець через рік уже вступає в Київський інститут народної освіти на літературно-лінгвістичний відділ [9, с. 146]. В. Покальчук, який також був студентом цього

інституту, згадує, що Тодось Осьмачка часто надокучав йому, вимагаючи, щоб слухав поезії: «Ось послушайте, – казав мені, затягуючи мене кудись у бік від людей, оце написав щойно» [9, с. 146].

Спрямованість на творчу діяльність, підсилену мотивами національної ідентифікації, набула найбільшого виявлення в психоавтобіографічній повісті «Ротонда душогубців». Головний герой Іван Брус – український письменник із чіткою національною позицією, яку віддзеркалено у таких словах: «Я письменник і не можу звати добром завоювання москалями України... І не можу звати тих засобів, якими вони нас приборкують, своїм добробутом і своїм визволенням. Значить, уже мені «амінь» з моєю літературою» [6, с. 67].

Вияв спрямованості Тодося Осьмачки зіткнувся із цілою низкою обмежень, які будуть ширше розглянуті в наступних наукових розвідках.

Література:

1. Варій М. Загальна психологія : підр. для студ. вищ. навч. закл. / 3-тє вид. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 1007 с.
2. Зборовська Н. В. «Танцююча зірка» Тодося Осьмачки. Київ : МСП «Козаки», 1996. 63 с.
3. Михида С. П. Слідами його експериментів: змістові доміанти та поетика конфлікту в драматургії В. Винниченка. Кіровоград : Центрально-Українське видавництво, 2002. 188 с.
4. Михида С. П. Психопоетика українського модерну : Проблема реконструкції особистості письменника : монографія. Кіровоград : «Поліграф–Терція», 2012. 362 с.
5. Мошенський С. П. Куцівський бурлака. Черкаси : «ІнтролігаТОР», 2015. 112 с.
6. Осьмачка Т. Автобіографія. *Березіль*, 1995. №5–6. С. 19–20.
7. Осьмачка Т. Ротонда душогубців : повість. Харків : Фоліо, 2023. 336 с.
8. Осьмачка Т. С. План до двору: повість. Торонто – Канада. Видавництво Українського Канадського легіону, 1951. 184 с.
9. Покальчук В. Тодось Осьмачка (фрагмент зі спогаду). *Сучасність*. 1995. № 5. С. 146–147.
10. Старший боярин / Т. Осьмачка, В. Підмогильний, Г. Косинка. Харків : Фоліо, 2013. 348 с.